

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1903>**П. Пилипшин,**кандидат юридичних наук,
докторант кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГУМАНІСТИЧНО-АНТРОПОЦЕНТРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НОВОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ТИПУ ЛЮДИНИ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

Індивід і індивідуальне «Я» людини існували в історії завжди, хоча і в різних формах та вигляді, проте розкриття індивіда, його індивідуального «Я» найбільш повно відбулося в епоху Відродження. Саме правова ідеологія епохи Відродження мала великий вплив на формування нового філософсько-правового мислення, в основі якого лежить усвідомлення того, що філософсько-правова істина просякнута індивідуальним судженням і величезну роль в її виявленні відіграє особистість як суб'єкт дійсності та права. В основі правової культури Відродження лежить усвідомлення людиною своєї індивідуальності, права на життєвий простір, власну самотність, самосвідомість, реалізацію себе і доступ до благ світу. Саме тому індивідуаліст цієї епохи наділений такими якостями, як сила волі, цілеспрямованість, адаптивність, гнучкість розуму, ненаситна прага дії, невтомність, автономність, самодолубивість тощо.

Дослідження індивідуалізму, його особливостей в історичному розрізі є одними з найважливіших напрямів наукових досліджень таких авторів, як: В. Бачинін, А.В. Ботвінова, А.І. Гелеш, А.Х. Горфункель, О.В. Гришук, М.В. Дойчик, О.М. Корх, Л.М. Слободянюк, Т.М. Чернега та ін. Проте виявлення гуманістичного індивідуалізму в добу Відродження потребує подальшого уточнення.

Мета статті – розкрити індивідуалізм шляхом аналізу гуманізму та антропоцентризму як основного підґрунтя соціокультурного типу людини доби Відродження.

Епоха Відродження виявилася переломним періодом у розвитку ідеї індивідуалізму, духовною основою якої став гуманізм. Часто під терміном «гуманізм» розуміють напрям світської думки Відродження, що характеризується захистом гідності особистості, її свободи й усебічного розвитку, відстоюванням людяності суспільних відносин. Гуманізм розвинувся в Європі як реакція на Середньовіччя з його пануванням католицьких цінностей, теоцентризмом. Накопичений античності потенціал гуманістичної спадщини виступив як своєрідний резервуар, запасник цінностей, що спирається на потужний шар еволюційно відпрацьованих традицій. У такій якості він сприяв оновленню світогляду й ідеології людей, які вступали у світ нових реальностей [1, с. 30]. Повернення до античних ідей розуміння людини як самоцінності з невід'ємною людською гідністю відбулося саме в епоху Відродження [2, с. 79]. У світських колах було багато «прихильників» епікурейської етики на противагу релігійним нормам моралі. Своєрідною формою емансипації від релігії у філософії права став виниклий у цю епоху деїзм, який фактично зводив до мінімуму функції Бога [3, с. 71–72].

Разом із тим, урахувавши той факт, що саме у християнстві проблема спасіння людини вперше в історії набула першочергової значущості, то у вченні людини ренесансний гуманізм залежав від давньоцерковної традиції. Як уважали церковні письменники в добу раннього християнства, Бог, створивши людину, хотів мати істоту, здатну оцінити Його створіння, дивуватися Його могутності, належним чином Його хвалити. Згідно з християнською традицією, світ цей та усе в ньому існуюче створене для людини, яка має належним чином служити Богу, оскільки розуміє та захоплюється діяннями Творця [4, с. 34].

Утім, «ренесансні мислителі підкреслювали онтологічні засади людської гідності; їх захоплення викликало не те, що людина створена за образом та подобою Божою, а те, що самим розподіленням речей назначена грати ключову роль в універсумі, підходити так до творчого світу, як і до самої себе» [5, с. 229]. Ця спрямованість до самої себе, до свого внутрішнього світу, до нової онтології, до нового світогляду йшла через новий антропоцентризм. У середньовічному антропоцентризмі людина була суб'єктом космічної драми гріхопадіння і спокутування. Натомість ренесансний індивідуалізм будується на гуманізмі, що привертаючи увагу до внутрішнього світу людини, її людської гідності торує шлях до нової антропології. Антропоцентризм гуманістичної філософії означав не тільки перенесення уваги з проблем онтологічних на етичні, а й перебудову всієї картини світу, нове розуміння центральної для середньовічної і ренесансної філософської думки проблеми співвідношення божественного і природного начал, що відображала специфічне для цих епох осмислення основного питання філософії права. Завданням філософії права виявляється не дуалізм у людині природного і божественного, духовного

і матеріального начал, а розкриття їх гармонійної єдності. Отже, антропоцентризм Середньовіччя та Ренесансу мають суттєві відмінності. Так, середньовічний антропоцентризм за основу бере проблему гріхопадіння, відкуплення і спасіння людини; людина була вищим творінням Бога на землі, а світ був створений для неї; але людина розглядалася в контексті лише взаємовідносин із Богом. Натомість антропоцентризм Відродження розглядає людину перш за все через земне призначення. Людина не тільки підноситься в рамках ієрархічної картини буття, а й повертається до природи, а її відносини з природою і Богом розглядаються в рамках нового, пантеїстичного розуміння світу [6, с. 40–41, 10–12].

Отже, антропоцентризм мав відому передумову – еволюцію теоцентризму, коли акцент із Бога-Отця переносився на Бога-Сина. Згодом центр уваги філософсько-правової думки перемістився з божественної природи Ісуса Христа на людську. Антропоцентризм передбачає висування людини на те місце, яке раніше займав Бог – центр світобудови. Увесь світ уявляється похідним від людини, залежним від її волі, значущим тільки як об'єкт використання людиною. Людина стала уявлятися як вінець творіння, а її доля залежить від неї самої [7, с. 226–227]. Природно, що гуманізм зробив основним контекстом духовної діяльності реалізацію творчих потенцій людини. Відродження відірвало природне людини від духовного, воно дало свободу творчому розвитку природного в людині, відступаючи від свого внутрішнього сенсу, відірвавшись від найглибших основ самої природи людини. На протигагу тезі середньовічного індивідуалізму про те, що людина є образ і подоба Бога, тепер індивідуалізм стверджує, що «людська природа є образ і подоба не божественної природи, а природи світової, що вона є природна істота...» [8, с. 109].

Епоха Відродження поступово відкриває внутрішню автономність індивіда від жорстких соціальних зв'язків. Внутрішньо дистанціюючись від суспільства, індивід отримує можливість поглянути на нього з боку. Соціальне пізнання набуває нових форм, найголовнішою його ознакою є звільнення від церковної регламентації. Авторство тепер виступає як потужний стимул для самоствердження, індивід починає «жити» в земному житті і його діяльність спрямована на пізнання й облаштування соціального простору свого існування. Формується розуміння краси як результату і характеристики діяльності індивіда [9, с. 90–91].

Людина доби Відродження на відміну від середньовічної особистості, погляди якої були спрямовані до надкосмічного Творця, шукала шляхи уподібнення до Бога не тільки в глибинах власної самосвідомості, а й через усвідомлення себе, своєї значимості, активність тощо. Людина розумілася як найвище творіння, якою Бог завершив свою творчість. Людина як співтворець Бога здатна досягнути процесу творіння й творити як Творець, наслідуючи Його, з чого випливає рівність між Богом та людиною [10, с. 52].

Логічним продовженням такої рефлексивної метаморфози став погляд на людину не в контексті її грехопадіння та спасіння завдяки божественній благодаті, а у зв'язку з її власними достоїнствами і можливостями піднятися до істинно людського існування. Завдяки цьому християнський антропоцентризм набув принципово нових, у край важливих для формування індивідуалістичних настанов, характеристик. У межах філософського дискурсу вперше після багатовікового проповідування нікчемності земного людського існування було відкрито проголошено високу значущість «героїчного ентузіазму», земних людських справ (А. Данте, Дж. Бруно та ін.). На противагу схоластичним положенням про гри-

ховність людської природи та закликам до аскетичного самоприниження і самопожертви було відверто заявлено про прагнення індивіда до самозбереження й особистої користі як цілком природне підґрунтя людських учинків, яке не суперечить ні волі Всевишнього, ні людській гідності, ні почуттям обов'язку, ні турботам про благо інших (К. Раймонді, Л. Валла та ін.). На зміну традиційним уявленням про обмеженість і безсилля людського розуму й волі приходять у чомусь надмірно самовпевнене, але все ж у край важливе усвідомлення того, що власний розум і вільна воля індивіда дають йому змогу стати не тільки продовжувачем божественного творіння, а й творцем самого себе [11, с. 57–58]. «Людина не повинна почуватися приниженою і грішною, відмовляючи свою ницість і недосконалість, убиваючи плоть заради потойбічного життя, вона може пишатися своїми мистецтвами, завоюваннями і відкриттями, вона повинна утверджувати свою гідність не тільки в аскетичних подвигах і смиренному служінні, а й у добродійній практиці, любові, повноцінному переживанні життя» [12, с. 125–126].

Проголошується звільнення людини від раніше безумовних канонів і обмежень, з-під колишньої аподиктичної залежності від божественного приречення. Людина наділяється індивідуальною свободою вибору і «самостворення», раніше немислимим правом «бути тим, ким хоче». Разом із тим не йдеться про безумовне – «абсолютне самоствердження» індивіда, адже індивідуалізм Відродження зовсім не є остеронь до турбот про благо інших, почуттів обов'язку і відповідальності, які впливають із безлічі зв'язків зі світом і усвідомлення того, що у своїй волі людина може не тільки піднятися «до зірок і ангелів», а й опуститися до звіриного стану. Гуманісти доби Відродження неодноразово підкреслюють значення спілкування, людяності, дружби тощо як

необхідних передумов гармонійного розвитку та існування людини. Тобто італійські гуманісти вбачають істинне призначення людини у цьому світі не тільки у вільному, а й у відповідальному самовизначенні особистості [11, с. 58–59].

Як уважає В.А. Бачинін, антропоцентризм Відродження спирається на такі філософсько-правові ідеї:

1) людина є досконалою, а тому ні в чому не поступається Богу;

2) оскільки людина досконала, їй слід усі свої сили використовувати для вдосконалення світу через його освоєння, перетворення;

3) перспективу нескінченного прогресу відкривають безмежні можливості людини, яка є єдиною у Всесвіті розумною істотою [13, с. 347].

Таким чином, «узагалі гуманістична філософія епохи Відродження виробила антропологічний спосіб мислення про світ. Уся філософія тоді була у певному сенсі людинознавством» [14, с. 32]. Ідеал людини, згідно з гуманістичними уявленнями, визначається не знатністю, походженням чи багатством, а особистими чеснотами, благородством учинків, особистою відповідальністю. «Гуманістичний ідеал стверджував у людині право на вільну думку й діяльність, гідність і незалежність» [15, с. 29]. Згідно з альтернативною антропоцентричною моделлю світового порядку, запропонованою гуманізмом, людина вважається єдиною абсолютною цінністю. Світоглядно-духовні зміни, що відбулися у часи Відродження, стали поштовхом до іншого тлумачення ідеї християнської любові, адже її зміст все більше пов'язували з природними людськими рисами. Антропоцентризм усе більше підкреслював самоцінність та неповторність особи, її креативну природу, її природжене право бути, відрізнятись від інших. Це гуманістично-індивідуалістичне спрямування як ренесансні аксіологічні новації стали важливим кроком на шляху гуманізації суспільства і права

[10, с. 66–67]. Виняткову індивідуальність людини доводили гуманістичні ідеї епохи Відродження, які були спрямовані на обґрунтування особливого, визначального статусу людини у всесвіті, піднесення гідності людини й прирівняння її у чомусь до Бога. Гуманізм – це система поглядів і ідей на людину як найвищу цінність, вільний вияв природних людських думок і почуттів став рушійною силою розвитку природного права. Основними твердженнями були: людина є частиною природи, має право діяти за вказівками власного розуму (право вільної поведінки), на задоволення своїх земних потреб, проголошувалися свобода людини (думки, слова, віра), соціальна рівність, законність [16, с. 143–144]. Антропоцентризм спровокував інтенсивний розвиток природно-правових учень, основою яких були й залишаються природні права і свободи людини [17, с. 436]. Минуло століття, і світова філософсько-правова думка, розробляючи далі ідеї гуманізму епохи Відродження, прийде до тлумачення прав і свобод людини в їх сучасній інтерпретації, до ідей природних невідчужуваних прав і свобод людини й громадянина, до ідей вільної держави та громадянського суспільства [2, с. 79]. Згодом гуманізація права передбачала створення людиноцентричної моделі законодавства, що означає забезпечення ефективного розвитку законодавства, яке на практиці має сприяти гуманізації та демократизації суспільних відносин, реалізації принципу соціальної справедливості [18, с. 91].

Найбільші мислителі епохи Відродження, враховуючи можливість народу до раціонально-морального «самовизначення і волевиявлення», в основу інтерпретації демократії поклали ідею індивіда, який має початкове право на свободу і захищеність своїх прав. Ці основоположники ліберального вчення поширили рівність на участь у владі серед всіх людей без винятку. У цьому разі

держава ставала нейтральним інститутом, основні функції та повноваження якої визначалися спільними рішеннями громадян і були спрямовані на захист їхніх індивідуальних прав і свобод [19, с. 183–184].

Антропоцентризм та персоналізм у добу Відродження перетворилися на провідні засади тогочасної філософії права. Усе більше набирала популярності в гуманістичних міркуваннях тогочасних мислителів ідея людини як вільної особи з особливою силою. Перш за все, йшлося про свободу, яка в результаті міркувань соціально-філософського спрямування щодо вільної особи та певною мірою звеличення людської природи отримала переорієнтацію [20, с. 21].

Важливим досягненням епохи Відродження є відкриття індивідуальності як соціального атома нового часу. Тільки в епоху Відродження індивідуальність стала отримувати визнання суспільства як суб'єкта права, володаря особливих особистісних якостей. Характерно, що тоді ж виникло і поняття «особистість», яке також важливе для виявлення індивідуальних якостей. Воно стало передаватися латинським словом *persona*, яким в епоху Відродження стали позначати фізичну особу в судочинстві. Людина стала мислитися як особистість, яка володіє особливими природженими, природними правами, починаючи з прав на життя, свободу і власність і закінчуючи правами на участь в управлінні, законодавстві й суді. Найближчим наслідком подібних змін ментальності стали індивідуалізація творчості, конкуренція, змагання та виявлення лідерства, прагнення утвердити своє особисте авторство і зверхність. Саме тоді виникло уявлення про авторське право, яке повинно було захищатися законом, а також поняття індивідуального авторства, правила цитування тощо [7, с. 227–229].

Таким чином, антропоцентризм є головною рисою гуманізму. У гума-

ністичних ідеях міститься еволюційність філософсько-правових поглядів, суть яких полягає у зміні центру соціально-правового буття з Бога як творця всесвіту на людину як творця свого життя, соціально-правової культури, держави. Гуманістичне спрямування філософії права – це висунення на п'єдестал людини, а потім уже Бога. Розуміння людини зближувалися з розумінням Бога, тому що Бог, створивши людину за своєю подобою, тим самим передав їй свої повноваження – людина продовжує справу Бога на землі. Центральною ланкою нової філософії права Відродження стає культ людини, бо найбільшою цінністю є життя людини і сама людина. Людина є цінна не тому, що її поведінка є результат волі Божої чи втіленням суспільних норм, а тому що вона унікальна та неповторна сама по собі. Філософи цього часу створили новий соціально-правовий світогляд, в якому новий погляд на світ, правове буття неможливий без особистого досвіду людини. Філософія права наділяла людину такою силою, такою владою, такими можливостями, які вона не мала і не відчувала ніколи раніше. Людина починає самозаглиблюватися, здійснювати самоаналіз та самопізнання, відкриваючи в собі все нові грані. Символом Відродження стала фігура людини-творця, оскільки людина почала своєю діяльністю відкривати нові горизонти як у прямому змісті цього слова (географічні відкриття), так і в переносному (інноваційні, технологічні, анатомічні, мистецькі, правові відкриття тощо).

Отже, гуманістично-антропоцентричні філософсько-правові ідеї стали підґрунтям для: перенесення філософсько-правових проблем з онтологічної сфери в етичну; розкриття гармонійної єдності божественного і природного, духовного та матеріального начал; вільного виявлення природних людських думок і почуттів, можливості діяти згідно з указівками власного

розуму; визначення ідеалу людини через особисті чесноти, благородство та особисту відповідальність; розрізнення природного від духовного в людині; раціонально-морального самовизначення індивіда; обґрунтування особистої та зовнішньої свободи людини; вироблення антропологічного способу мислення про соціально-правове буття; тлумачення прав і свобод людини та громадянина; розвитку природного права; соціальної рівності; захисту гідності особи, її свободи відстоювання всебічного розвитку; відкриття індивідуальності як соціально-правового атома; виникнення поняття «особистість».

Саме гуманізм та антропоцентризм стали двома найважливішими детермінантами для формування нового типу індивідуалізму – гуманістичного, який керується принципом самоцінності людини, гармонійності та ставить у центр її бажання чи-то духовні, чи матеріальні.

У статті досліджено індивідуалізм шляхом аналізу гуманізму та антропоцентризму як аксіологічних новацій доби Відродження. Акцентовано, що індивід і індивідуальне «Я» людини існували в історії завжди, хоча і в різних формах та вигляді, проте розкриття індивіда, його індивідуального «Я» найбільш повно відбулося в епоху Відродження.

Виявлено, що в епоху Відродження свідомість європейця піддалася радикальним нормативно-ціннісним трансформаціям. Так, Бог перестав бути першоджерелом світобудови, а на Його місце стає людина, яка керується не вірою, а розумом. Такий новий соціокультурний тип людини має на меті вже не дотримання релігійних норм, а самореалізацію, самоствердження, самовизначення. Останньому сприяє нова свобода, яка вже не обмежена феодалізмом, а передбачає свободу вибору.

Доведено, що саме гуманізм та антропоцентризм стали двома найважливішими детермінантами для формування нового типу індивідуалізму – гуманістичного, який керується принципом самоцінності людини, гармонійності та ставить у центр її бажання чи-то духовні, чи матеріальні.

Сформовано висновок, що гуманістично-антропоцентричні філософсько-правові ідеї стали підґрунтям для: перенесення філософсько-правових проблем з онтологічної сфери в етичну; розкриття гармонійної єдності божественного і природного, духовного та матеріального начал; вільного волевиявлення природних людських думок і почуттів; можливості діяти згідно з указівками власного розуму; визначення ідеалу людини через особисті чесноти, благородство та особисту відповідальність; розрізнення природного від духовного в людині; раціонально-морального самовизначення індивіда; обґрунтування особистої та зовнішньої свободи людини; вироблення антропологічного способу мислення про соціально-правове буття; тлумачення прав і свобод людини та громадянина; розвитку природного права; соціальної рівності та законності; захисту гідності особистості, її свободи відстоювання всебічного розвитку; відкриття індивідуальності як соціально-правового атома; виникнення поняття «особистість».

Ключові слова: індивід, людина, особистість, антропоцентризм, гуманізм, Відродження.

Pylypyshyn P. Humanistic-anthropocentric interpretation of the new sociocultural type of the human of the Renaissance

The article examines individualism by analyzing humanism and anthropocentrism as axiological innovations of the Renaissance.

It emphasized that an individual and individual "I" of a person have always existed in history, albeit in different forms and modes, however, the disclosure of the individual, his individual "I" most fully took place in the Renaissance.

It has been revealed that during the Renaissance the consciousness of a European underwent radical normative-value transformations. Yes, God ceased to be the primary source of the universe, and in his place is a human being, guided not by faith, but by mind. Such a new sociocultural type of a person is no longer aimed at observing religious norms, but self-realization, self-affirmation and self-determination. The latter is facilitated by the new freedom, which is no longer limited by feudalism but presupposes freedom of choice.

It has been proved that it is humanism and anthropocentrism that became the two most important determinants for the formation of a new category of individualism - the humanistic one. It is guided by the principle of the human inherent value, harmony and focuses on a person's desires, either spiritual or material ones.

It was concluded that humanistic-anthropocentric philosophical and legal ideas became the basis for: transferring of philosophical and legal problems from the ontological sphere to the ethical one; the admission of the harmonious unity of the divine and natural, spiritual and material principles; free expression of the will of natural human thoughts and feelings; the ability to act according to the instructions of the mind; defining the ideal of a person through personal virtues, nobility and personal responsibility; distinguishing the natural from the spiritual in man; rational and moral self-determination of the individual; substantiation of personal and external freedom of a human; developing an anthropological way of

thinking about social and legal being; interpretation of human and civil rights and freedoms; development of natural law; social equality and legality; protecting the dignity of the individual, her freedom to defend all-round development; the discovery of individuality as a social and legal atom; the occurrence of the concept of "personality".

Key words: individual, human being, personality, anthropocentrism, humanism, Renaissance.

Література

1. Решетникова Е.В. Сущность современного гуманизма и основные направления его социализации : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Иркутск, 2005. 142 с.
2. Капицын В.М. Права человека и механизмы их защиты : учебное пособие. Москва : ЭКМОС, 2003. 288 с.
3. Гибадуллина Н.И. Личность как способ человеческой экзистенции : дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.11. 2006. 195 с.
4. Чернега Т.М. Антропоцентризм як принцип філософської інтерпретації історії (на матеріалі творчості Г.С. Сковороди) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Одеса, 2006. 203 с.
5. Кудрявцев О.Ф. Философия человека как проблема исторической феноменологии культуры: христианская патристика и ренессансный гуманизм. Проблемы исторического познания. Москва : Наука, 1999. С. 224–235.
6. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения : учебное пособие. Москва : Высш. школа, 1980. 368 с.
7. Еманов А.Г. Культура Возрождения в аксиологическом дискурсе. Тюменский государственный университет. 2003. № 1. С. 217–241.
8. Бердяев Н. Смысл истории. Москва, 1990. 175 с.
9. Микеева О.А. Индивидуализм как парадигмальный принцип социального познания : дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.11 ; Сев.-Кавказ. гос. техн. ун-т. Армавир, 2008. 178 с.
10. Грищук О.В., Гелеш А.І. Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. 288 с.

11. Корх О.М. Проблема індивідуалізму (історико-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. Наук : 09.00.05 ; Дніпропетровський національний ун-т. Дніпропетровськ, 2002. 397 с.
12. Дойчик М.В. Ідея гідності людини в європейському ренесансному гуманізмі. Гілея. 2010. Вип. 40. № 10. С. 125–131.
13. Бачинин В.А. Філософія права и преступления. Харьков : Фолио, 1999. 600 с.
14. Шитиков М.М. Проблема субъекта истории в философии эпохи ранних буржуазных революций. Красноярск, 1987. 196 с.
15. Пепеляев С.П. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.12 ; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 182 с.
16. Грищук О.В., Попов Д.І. Застосування природного права при здійсненні судового нагляду: філософсько-правові аспекти : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2014. 320 с.
17. Гелеш А.І. Становлення та розвиток ідеї гуманізму в праві у філософії Відродження. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 427–437.
18. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ : ВАІТЕ, 2019. 416 с.
19. Ботвинова А.В. Духовность и гуманизм в открытом обществе: социально-философский анализ : дисс. ... д-ра филос. наук : 09.00.11. Москва, 2004. 320 с.
20. Слободянюк Л.М. Свобода людини: індивідуальний та соціальний виміри : дис. ... канд. філософ. Наук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 184 с.